
Estructura social, organitzacions del treball i el capital, i la recerca del neocorporatisme a Catalunya

Carlota Solé

Universitat Autònoma de Barcelona

Resumen: el artículo trata de la evolución de los estudios sobre una parte central del objeto de estudio de la sociología, a saber, el problema de la desigualdad social y su plasmación en formas de estructura o estratificación social que pueden ser explicadas teóricamente y analizadas empíricamente de maneras diversas. Analiza igualmente las fórmulas de resolución del conflicto de intereses entre las organizaciones representativas del trabajo y del capital. Es decir, presenta las aportaciones más significativas sobre el neocorporatismo y la concertación social.

Abstract: the article deals with the evolution of works on one of the central areas of study in sociology, that is, the problem of social inequality and its implementation in forms of social structure or systems of social stratifications. Both can be theoretically explained and empirically analysed from different points of view. The article also deals with the forms of conflict. Interests organizations and its resolution in the theoretical framework of neocorporatism. Labour and business organizations studies are thus presented in this article.

1. Estructura social

A Catalunya la institucionalització de la sociologia es dona la mà amb la creació de les facultats de Ciències Econòmiques i, més tímidament, amb Filosofia i Lletres, a mitjan dels anys 50, en època de la dictadura franquista. Aquest fet marca, al meu entendre, indirectament el desenvolupament d'una de les àrees de coneixement centrals de la nostra disciplina: la de l'estructura social. L'estructura social és susceptible d'ésser tractada des de diverses perspectives i enfocaments: el marxista, el funcionalista, el conflictivista, el construccionista, l'interaccionista, etc. Els dos primers han estat tradicionalment els més presents en la recerca sociològica mundial i catalana. L'estructura social es pot entendre, doncs, com a divisió d'una societat en classes socials, d'acord amb la definició marxiana, o bé en estrats socials, segons l'aproximació estructural-funcionalista de K. Davis i W. Moore.

Aquesta àrea central de coneixement presenta diverses branques, una de les quals és la que tracta sobre l'organització dels interessos de les diverses classes socials o dels diferents estrats socials, a més de l'examen de les relacions, conflictives o no, entre aquestes o aquests. En aquest escrit ens referirem als estudis endegats a Catalunya sobre aquest aspecte important de l'estructura social d'un país, a saber, l'organització dels interessos, el capital i el treball, a més de les formes que adopten les relacions entre si per dirimir el conflicte social, tot enquadrant-lo en els estudis més globals sobre l'estructura social.

És necessari fer una primera consideració sobre la ubicació acadèmica de la sociologia en les facultats de Ciències Econòmiques. Com a disciplina científica, l'ensenyament de la sociologia als futurs economistes va tenir en els seus orígens, als anys 50 i 60, un caràcter eminentment generalista. Es mostra als alumnes els rudiments dels grans temes tractats pels clàssics i/o pels autors contemporanis de forma general, sense necessàriament poder aprofundir massa. És una disciplina, com altres disciplines, complementària de la formació que reben els estudiants d'economia. En un principi, els quasi bé únics temes sociològics que es tracten i es difonen per mitjà de l'ensenyament són els de les institucions com la família, el tema dels rols i l'estatus i el de les classes socials, en termes genèrics.

A mesura que es produeix l'especialització temàtica i metodològica de les ciències socials, que mantenen com a denominador comú l'interès per l'estudi de l'acció humana i les seves conseqüències o resultats (econòmics, polítics, culturals, etc.), s'introdueixen noves matèries d'estudi i temes específics relacionats amb la realitat eco-

nòmica que, progressivament, és tractada pels economistes de forma més abstracta i formalitzada matemàticament. Es així que, a més de l'estructura social com a matèria central (teòrica, de Catalunya, d'Espanya, de les societats avançades), branques més especialitzades de la sociologia, com ara la sociologia de l'empresa, del treball, de les organitzacions, de les relacions laborals, del consum o de les polítiques socials, es fan presents en els plans d'estudi de les seccions o especialitats que ofereixen les facultats de Ciències Econòmiques, tot al llarg de la dècada dels anys 70 i principis dels 80.

Paral·lelament es presiona envers la independència institucional de la sociologia. Al 1973 es crea a Madrid la primera Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia. Vint anys després quasi bé totes les grans ciutats espanyoles tenen una facultat o un departament, de les respectives universitats, on s'ensenya aquesta disciplina (universitats Autònoma de Madrid i Autònoma de Barcelona des de 1986, UNED des de 1987, Granada des de 1988, País Basc des de 1988, Alacant, Santiago de Compostel·la des de 1990, La Corunya des de 1992, a més dels centres a Orense, Palència; i dels projectes de noves facultats de Sociologia a Valladolid o València).

Una segona consideració a fer és que els estudis sobre l'estructura social de Catalunya, o bé realitzada per sociòlegs i sociòlogues catalans, en un principi s'enquadraren en treballs de recerca més globals sobre el conjunt d'Espanya. Cal recordar el capítol de S. Giner a *Horizonte Español*, 1974, el volum I de l'*Informe Sociológico sobre la España de los 70*, elaborat sota la direcció de S. del Campo, en diversos *Informes FOESSA* de 1966, 1970, 1975 coordinats per A. de Miguel, J.J. Linz, J. Salcedo i altres. Aspectes més concrets de l'estructura social com l'estudi de l'empresariat o els camperols foren tractats per C. Moya i V. Pérez Díaz respectivament, fent referència indirecta a Catalunya. J.M. Maravall analitzà la classe obrera emergent del procés generalitzat d'industrialització a Espanya, tot prenent com a punt de referència la classe obrera de regions més avançades històricament des del punt de vista econòmic, industrial i social, com són Catalunya i el País Basc, a l'obra publicada l'any 1970: *El desarrollo económico y la clase obrera*.

L'estudi de l'estructura social de Catalunya forma part de treballs més globals de sociòlegs com ara I. Fernández de Castro, A. Goytre, J. Cazorla i A. de Miguel, els quals presenten una visió unitarista de la composició per grups socials de la societat espanyola, tot considerant el conjunt del país com una unitat homogènia divisible en províncies o unitats d'anàlisi comparables entre si. Altres autors més crítics com J.F. Tezanos o S. Giner adapten un enfocament històric en la seva anàlisi de l'estructura social espanyola i,

en aquest context, catalana. Aquests últims autors s'allunyen dels plantejaments estratificacionals i descriptius dels primers. Així, doncs, hi han dues línies de recerca ben diferenciades que estudien la realitat social de Catalunya en el context d'Espanya de forma contrastada. Una línia és unitarista, ja que considera com a una única unitat el conjunt d'Espanya i aplica, per al seu estudi, criteris que s'operacionalitzen en indicadors ocupacionals i socioprofessionals per tal de delimitar els diferents grups socials. Una altra línia de recerca parteix d'una visió pluralista, en prendre en consideració la diversitat en el desenvolupament històric de les distintes regions i nacions de context espanyol dins la configuració de subsistemes de desigualtat social en el conjunt d'Espanya.

Des de la primera línia de recerca, la descripció dels estrats socials, quantificables i mesurables a partir dels indicadors utilitzats, duu a establir les distàncies entre ells i a parlar d'estratificació social. L'existència de fenòmens com la consciència social dels propis interessos com a grup (o classe), de les relacions amb altres grups i del conflicte entre els grups, es deixa de banda. Des de la segona línia de recerca, es prenen en consideració aquests fenòmens i es tracta, en conseqüència, de qualificar els grups socials com a classes socials a partir dels processos històrics d'industrialització, urbanització, de producció per al guany constant o creixent, etc. Tanmateix ambdues línies de recerca no s'exclouen, especialment des de la segona perspectiva l'explicació del procés de formació de les classes s'il·lustra sovint amb dades estadístiques, correlacions entre indicadors ocupacionals o, en general, socials. Així, a finals dels anys 70, apareixen diversos treballs d'investigació (L. García San Miguel, M. Beltrán) sobre estructura social espanyola, en els quals la utilització de dades regionals i exploracions estadístiques i empíriques es combina amb la reflexió teòrica sobre els agents socials, la coexistència de categories analítiques diverses i llurs estratègies davant els nous reptes de la societat postindustrial, tecnotrònica o programada, etc. El tema de la mobilitat social és tractat per J. Carabaña, comparant Catalunya amb el País Basc i la Comunitat de Madrid a *Economía y Sociedad*, 4, 1993.

Paral·lelament proliferen les investigacions sectorials o de sub-classes (camperols, classes mitjanes, classes treballadores, classes altes, empresariat, infraclases, etc.) a nivell nacional i de les comunitats autònomes. Igualment apareixen nous estudis sobre el sistema de classes en diferents regions espanyoles, diferenciades des del punt de vista històric, econòmic i cultural. En aquests estudis la dimensió nacionalitària o la qüestió nacional és un aspecte central. Ja ben entrada la següent dècada dels anys 80, el tema del nacio-

nalisme en relació amb l'estructura social conforma la part més important dels estudis fets a Catalunya per F. Mercadé, F. Hernández, F. Miguélez i C. Solé. Aquests dos últims autors publiquen conjuntament dos llibres l'any 1987: *Classes socials i poder polític a Catalunya* i *Treball i crisi econòmica a Catalunya*, on s'aprofundeix en diversos aspectes de l'estructura social de Catalunya. Així, en la primera obra es presenta una visió històrica del procés de formació de Catalunya com a societat moderna, examinant les institucions fonamentals de la propietat i l'arrendament de la terra, i l'estructura familiar de les explotacions agràries, industrials, comercials i d'altres. D'ací se'n deriva la formació dels grups socials tradicionals que evolucionen arran del procés d'industrialització. L'estructuració de les classes socials a la Catalunya moderna, les organitzacions socials i polítiques, i les qüestions pendents (nacionalisme, conflicte social i canvi) en el procés de modernització de Catalunya, configuren el contingut d'aquest llibre. Des d'un enfocament global i una perspectiva pròpiament sociològica, s'analitzen les relacions socials que defineixen les classes dominant, mitjana, obrera i rural, prenent com elements de partida el coneixement històric i considerant alhora els nivells de desigualtat econòmica i sociocultural. Es tenen igualment en compte les oportunitats socials i polítiques, a més dels conflictes que, llurs organitzacions representatives, dirigeixen en lluites socials obertes o per mitjà de la negociació. S'avalua, a més, el sistema de dominació pel qual les classes socials s'apropien, controlen i distribueixen els recursos existents, el poder, el privilegi i les formes de legitimació de l'ordre social.

Aquestes qüestions es complementen, en el cas de la societat catalana, amb la necessària comprensió del problema nacional i la posició de Catalunya en el si de l'estat espanyol de les autonomies. Les diferències entre Catalunya i el conjunt de la societat espanyola s'examinen tant teòricament com per mitjà de les dades extretes de fonts estadístiques i enquestes d'opinió que es recullen en aquesta obra. La compilació sistemàtica dels diversos estudis que han tractat el tema de l'estructura social catalana influeix en una síntesi globalitzadora, històrica però eminentment sociològica del nucli central d'una societat: les classes socials i el poder polític. Així, es configura el model d'anàlisi teòrica emprat en el present estudi de Catalunya, tenint en compte els factors determinants de l'estructuració de les classes en una societat modernitzada com la catalana i el pes d'aquests factors en les relacions socials que, alhora, condicionen dialècticament els grups socials.

La segona obra de C. Solé i F. Miguélez: *Trabajo y crisis económica en Cataluña* tracta de les conseqüències de la crisi econòmica dels

anys 1973, 1974 i 1975 en el món del treball i les relacions laborals a Catalunya arran de la pujada de preus del petroli i altres fonts d'energia. Se segueix un enfocament conflictivista i històric a l'hora d'interpretar les dades estadístiques i empíriques sobre la distribució de la població activa i el mercat de treball a Catalunya. El llibre planteja qüestions crucials com ara la segmentació i la jerarquització en el mercat de treball, i les transformacions que ambdós processos han produït en les categories socioeconòmiques, les relacions laborals i el conflicte social que se'n pot derivar. En enquadrar l'examen d'aquests temes en un marc conceptual-teòric sociològic, el text proporciona una visió complementària a la reflexió que molts altres especialistes han fet sobre l'empresa i el mercat del treball.

Aquestes dues aportacions són coetànies amb l'estudi publicat per la fundació Jaume Bofill: *Catalunya, 1977-1988*, de forta incidència entre estudiants i estudiosos en el coneixement de la Catalunya moderna. L'estudi, dirigit per S. Giner i publicat el 1990, sobre el conjunt de la societat i la política espanyoles: *España: sociedad y política*, fa menció de la realitat catalana en aquest context. Cinc anys més tard, O. Rebollo, F. Miguélez, T. García, A. Lope, A. Martín i altres reflexionen sobre les diverses visions teòriques des de les quals es pot estudiar i explicar l'estructura social d'una societat avançada.

Aspectes parcials de l'estructura social catalana són analitzats per diversos experts i estudiosos. L'any 1985 es publiquen estudis concrets sobre la burgesia catalana contemporània fets per S. Aguilar (*Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 31). Els marginats i desviats socials són tractats per P. Negre, J. Sabaté, sota l'epígraf de les infraclases, on es poden incloure els treballs de G. Sarribre sobre la dona no assalariada ocupada en empreses familiars. Els pobres i la pobresa, com a expressió de la desigualtat social en les societats avançades, ocupen l'interès de molts estudiosos en el primer quinquenni dels anys 90; cal mencionar els estudis de T. García, R. Bonal, M. Masats, A. Romero, A. Morell. Els joves, com a col·lectiu sotmès a les fluctuacions del mercat de treball i en relació al sistema educatiu, són l'objecte d'estudi de C. Sánchez, J. Casal, M. García, M. Zaldivar. El col·lectiu dels vells, com a grup potencialment marginat des del punt de vista econòmic i social, és el tema d'especialització de P. Barenys.

Un altre aspecte parcial relacionat amb l'estructura social és el de les organitzacions representatives del treball i el capital. Els sindicats i el sindicalisme són tractats abastament per S. Aguilar des de 1985, l'obra del qual culmina en un últim treball sobre *La lògica de l'acció sindical* (1995). En moltes ocasions la seva recerca és

realitzada conjuntament amb J. Roca com ara el capítol del llibre *Cuestiones de sindicalismo* publicat l'any 1994. J. Jordana ha tractat aquest tema des de la perspectiva organitzativa. Les organitzacions empresarials ocupen igualment bona part de la producció científica de S. Aguilar i C. Solé. Des de 1985, Aguilar en publica articles i el capítol de l'obra de J.M. Rotger: *Visión de Cataluña* (1987) sobre l'associacionisme empresarial. C. Solé tracta el tema de les organitzacions empresarials en relació a llur actuació en alguns sectors industrials.

2. Neocorporatisme i concertació social

Conseqüència de les relacions entre els grups socials o classes és el conflicte obert i violent, o bé negociat, entre les parts en litigi. Des que s'inicia la transició democràtica a Espanya, la consolidació de la negociació del conflicte en l'àmbit de la producció i fora d'aquest esdevé una pràctica comuna i freqüent. El fenomen del corporatisme i la concertació social s'impulsa i consolida com a pràctica habitual en les relacions que s'estableixen entre els empresaris i els treballadors mitjançant les organitzacions representatives de llurs interessos (la patronal i els sindicats), que actuen com a sistemes o estructures d'intermediació entre les empreses i els agents socials, a més de l'estat. Aquest pren el paper d'àrbitre, o de part intervinent, en els diversos nivells d'actuació (local, autonòmic, estatal) a través de l'administració de l'Estat. Com en altres societats europees occidentals, per exemple Àustria o Alemanya, on, des de la immediata postguerra de 1945, la negociació del conflicte industrial i la participació dels treballadors en la gestió de l'empresa forma part de la pauta cultural de conducta establerta, a Espanya s'inicia a partir de 1977 un seguit de preses de contacte entre els agents socials representatius d'interessos (partits polítics, govern, sindicats, organitzacions empresarials) que deriven en acords i pactes de tipus neocorporatiu. L'establiment d'aquests pactes i acords des de 1977, en què se signa un pacte de naturalesa política més que econòmica (Pacto de la Moncloa), configuren Espanya com un dels països menys conflictius d'Europa, si més no fins a la vaga general convocada el 14 de desembre de 1988 contra les mesures adoptades pel govern socialista sobre la reestructuració del mercat de treball que condueix, segons la previsió dels sindicats majoritaris Comissions Obreres (CCOO) i la Unió General de Treballadors (UGT), a la precarització extrema de l'ocupació. Paral·lelament a l'actuació a nivell de l'estat espanyol es desenvolupen pràctiques neocorporatives, en forma d'acords i pactes, a nivell regional o de les comunitats autonòmiques.

Aquest aspecte parcial de l'estructura social de Catalunya és tractat per diversos autors. El febrer de 1984 es publica l'article de C. Solé a la *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, en el qual es presenta el debat teòric sobre el vell corporativisme i el neocorporativisme. Més endavant sorgeixen reflexions sobre la societat corporativa (S. Giner) i es realitzen investigacions empíriques sobre diferents sectors industrials presents a Catalunya (H. Rijnen, J.P. López Novo, J.J. González, P. Rivilla), entre els quals es troba el sector tèxtil (C. Solé) de tanta tradició al nostre país. Aquests treballs de recerca empírica es plantegen i es desenvolupen en el marc teòric-conceptual elaborat per Philippe Schmitter i Wolfgang Streeck. Paral·lelament s'aixequen algunes veus crítiques sobre la forma de resolució del conflicte entre interessos materials o econòmics, antagònics o dicotòmics, com les de J. Martínez Alier o J. Roca. Altres crítiques procedeixen de les aportacions de S. Aguilar sobre les associacions d'interessos en la transició postfranquista espanyola, publicades els anys 1985 i 1989.

La presentació acadèmica dels fenòmens del neocorporativisme a Catalunya es fa per mitjà de la revista de sociologia *Papers*, núm. 24 que el 1985 publica un volum monogràfic sobre el tema, compilat per C. Solé. Aquest volum inclou articles de J. Martínez Alier, S. Aguilar, J. Roca i C. Solé sobre aspectes teòrics, i d'E. Moyano i M. Pérez Yruela sobre l'estructura corporativa de l'agricultura espanyola. L'evolució del neocorporativisme a Espanya des de 1977 és també analitzada pels autors mencionats. C. Solé publica un article sobre la recessió o la potencial continuïtat del neocorporativisme al nostre país a *Papers, Revista de Sociologia*, núm. 33, 1990, on s'expliciten els efectes de la implementació dels continguts econòmics i socials dels pactes corporatistes dels anys 80. Es dona èmfasi a l'«Acuerdo Económico y Social», de vigència i fort impacte durant els anys 1985-86 pel que fa a la necessitat de controlar la inflació i el dèficit públic. La diferent apreciació de la situació socioeconòmica per part d'empresaris i treballadors fa que els objectius a assolir (creixement econòmic sostingut i ocupació en augment, respectivament) s'allunyin de les expectatives dels actors socials. Es desemboca a la vaga general del 14 de desembre de 1988, cosa que significa un repte polític important pel govern socialista d'aquell moment.

Els efectes de la vaga general en la situació dels treballadors i la reacció de llurs representants, els sindicats majoritaris, és debatuda i tractada en el volum 6 de l'obra *Sindicalismo y cambio social en España, 1976-1988*, i en el núm. 8 de la col·lecció *Debats de l'Aula Provença*, ambdós publicats el 1990 per S. Aguilar i Jordi Roca. Aquests autors parlen de concertació social entre els agents socials,

en el sentit àmpliament acceptat entre els teòrics del neocorporatisme, de formulació i implementació de pràctiques polítiques que configuren un sistema o una estructura en el si d'un sistema de naturalesa corporativa, és a dir, del neocorporatisme com a sistema de representació i intermediació d'interessos. La correlació empírica entre neocorporatisme i les pràctiques de concertació social és forta.

La preocupació per la continuïtat d'una política de concertació social al nostre país es vincula estretament amb l'anàlisi de la conjuntura econòmica no sempre favorable al trinomi d'interessos entre Estat, capital i treball, fonamentat en un creixement regulat i una concentració econòmica elevada, en competència amb altres economies occidentals sòlides i fortes per fer front als atzucacs de les crisis econòmiques i polítiques dels anys 90. Malgrat els entrebancs i les recessions en la via de la consolidació del neocorporatisme a Espanya, la capacitat de reacció dels sindicats i la patronal en la negociació del conflicte d'interessos dicotòmics, i de vegades antagònics, duu a pensar en l'existència embrionària d'una cultura política que garanteix la racionalització del procés de presa de decisions per part de l'Estat, a fi i efecte d'incorporar als grups d'estatus subordinats en el procés polític. Per part dels sindicats es manté el seu poder de negociació amb els empresaris que es mostren ensems més convençuts i propicis a obrir la participació de la resta dels agents socials en l'increment dels beneficis de la productivitat i la competitivitat de l'economia espanyola en el context internacional.

3. Organitzacions empresarials i sindicats

Aquestes línies generals de la formació d'interessos i de la conducció, per mitjà de les organitzacions dels empresaris i treballadors, de la negociació vers el consens es concreta en els darrers treballs d'investigació sobre organitzacions empresarials i sindicals. Així, C. Solé tracta el 1995 del paper de les organitzacions empresarials en la resolució dels conflictes sectorials, posant especial èmfasi en el cas del sector tèxtil, de tan llarga tradició a Catalunya. Després d'analitzar els distints plans de reestructuració industrial del sector i el repte que suposa l'entrada del nostre país a la Unió Europea, examina les fórmules per consensuar la sortida de les crisis recurrents en aquest sector, les quals impliquen la trobada i presa de decisions conjunta en acords a tres bandes entre els agents socials. Lluís Valls examina el diferent rol que juguen les organitzacions empresarials en les comunitats autonòmiques espanyoles, comparant el grau

de consolidació d'interessos de les diverses associacions i organitzacions i el nivell d'implementació de polítiques públiques sectorials.

Els sindicats són estudiats per J.Jordana, per S. Aguilar i C. Zeller i per l'equip del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, encapçalat per F. Miguélez i anomenat Grup d'Estudis de la Vida Quotidiana i Treball (QUIT). S. Aguilar estudia de forma específica els líders sindicals i la cultura sindical dels sindicats de classe. El QUIT, format per O. Rebollo, A. Martín i F. Miguélez, estudia empíricament, mitjançant una enquesta feta als afiliats a Comissions Obreres el 1993, el sindicalisme a Catalunya.

Altres dimensions de l'estructura social i la resolució del conflicte d'interessos entre treballadors i empresaris són analitzats igualment pels estudiosos: F. Miguélez, C. Lozares, A. Lope, A. Martín, P. López, J. Martí, C. Llorens, J. Verd, que conformen el Grup d'Estudis de la Vida Quotidiana i el Treball. Així, durant tres anys, a partir de 1993, es duu a terme l'estudi sobre *Formación y Empleo* a la comarca del Vallès Occidental (en concret, a les poblacions de Sabadell i Polinyà). En aquesta investigació es planteja el tema de l'eficiència de la formació, que no depèn solament de la titulació sinó de les xarxes socials, les quals prenen un pes molt significatiu en l'ocupació. La relació entre oferta i demanda en el mercat de treball exigeix nous requeriments o perfils de qualificacions, a més de les qualificacions comportamentals que exigeixen les empreses.

Una altra dimensió important és la de les *Relacions laborals en la transició*. F. Miguélez, A. Lope, A. Martín i O. Rebollo confronten en aquest estudi el model teòric de Rostow sobre les transicions polítiques i econòmiques a Argentina i Cuba amb el cas espanyol, a fi i efecte d'explicar els canvis que es produeixen en les relacions laborals en passar, una societat, d'una dictadura a una democràcia, d'un règim autoritari a un règim democràtic, d'una economia autàrquica a una economia oberta. Aquest tema tan interessant es reprèn en el Seminari que organitza la fundació Jaume Bofill el setembre de 1994 i a les reunions que seguidament se celebren a Buenos Aires i ciutat de Mèxic. Fruit d'aquest treball és el llibre publicat pel Ministeri de Treball de l'Argentina, en el qual col·laboren: Ernel González i Euclides Catà de la Universitat de l'Habana; J.C. Torre de l'Instituto Torcuato di Tella de Buenos Aires i Carlos Weissmann de la Universitat de Califòrnia (San Diego), ambdós experts en el cas de l'Argentina; i Jorge Carrillo del Colegio Frontera Norte, Tijuana, de Mèxic.

Una tercera investigació relacionada amb l'anterior se centra en la *Primera enquesta de relacions laborals a Catalunya*, realitzada el 1994 en el marc de l'estudi dirigit per Marino Reggini i Ida Regalio

de l'IRES, Lombardia, sobre els Quatre Motors d'Europa, és a dir, Lombardia, Rhone-Alpes, Catalunya i Baden-Württemberg. Expressió d'aquesta investigació, duta a terme per A. Recio, J. Roca, A. Lope i F. Miguélez, és l'article publicat l'any 1994 al núm. 23 de la revista *Sociología del Trabajo*. L'aspecte més general de les relacions laborals en les quatre regions europees esmentades l'estudien A. Lope i C. Llorens. També en el marc de les regions econòmicament fortes i políticament sòlides, la recerca sobre les polítiques de recursos humans constitueix el nucli del volum monogràfic de la revista de la Cammerra di Comercio di Milano i del llibre: *La risorsa umana in Europa*, publicat el 1995, en què col·laboren F. Miguélez, A. Martín i I. Pastor.

Altres publicacions derivades de les investigacions suara ressenyades són l'article d'A. Lope i A. Martín a la revista *Economía y Sociología del Trabajo*, núm. 22, 1994; el llibre d'A. Martín sobre *Flexibilidad y relaciones laborales*, publicat el 1995, a més de l'article del mateix autor que apareix a *Papers, Revista de Sociologia*, núm. 45, on es tracta el tema de l'empresa-xarxa. L'estudi de la participació directa i les motivacions en l'empresa a partir de l'extensa literatura managerial existent és igualment objecte d'estudi per part d'A. Martín. Després de realitzar diverses entrevistes a organitzacions empresarials i sindicats sobre participació en l'empresa i política d'implicació en la institució, es publica l'any 1995 un llibre: *Literatura Study on Direct Participation in Organizatione Change*, coordinat per la Fundació Europea per a la millora de les condicions de vida i de treball de Dublín.

La Fundació Jaume Bofill subvenciona, l'any 1993, una recerca sobre innovació tecnològica i mà d'obra que A. Lope publica l'any següent com a llibre de la Fundació sota el títol: *Innovació tecnològica*. Aquesta investigació sobre ocupació, gestió de la mà d'obra i els canvis organitzatius a les empreses és dirigida per A. Lope. El treball de camp, el realitzen a més del director, T. Torns, A. Martín i X. Collier. S'emmarca també en el conjunt de la investigació: *Empresa i ocupació a les regions fortes de la Comunitat Europea: Catalunya, Lombardia, Baden-Württemberg i Rhone-Alpes*, coordinat per l'Institut de Ricerche Economiche e Sociale (IRES) de Milà.

Una investigació més específica sobre l'ocupació en el sector de la Banca és coordinada per P. Carrasquer a través de les dades de la Federació Estatal de Banca de CCOO. S'estudien també temes relacionats amb l'ocupació com la formació de llocs de treball, el perfil de les qualificacions i les relacions laborals en el sector de la Banca. La comparació a nivell internacional de l'ocupació en aquest sector tan important la realitzen F. Miguélez, C. Llorens i I. Pastor en el si de l'estudi coordinat per MIT de Massachusetts, EUA. El sector de

la construcció i el de l'hostaleria són igualment estudiats per membres del Grup d'Estudis de la Vida Quotidiana i el Treball. Recerques més específiques, com ara l'assetjament sexual en el lloc de treball, són encarregades pel Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya a T. Torns. *L'Impacto económico y social de los Juegos Olímpicos de 1992 en Barcelona y su entorno* és un treball d'investigació dirigit per F. Miguélez i publicat pel propi QUIT.

El nivell d'institucionalització de la disciplina i el grau d'especialització en la recerca sociològica a Catalunya permeten deduir la continuïtat dels treballs d'investigació general i específica en l'ample àmbit de l'estructura social. A part dels estudis sobre les classes o grups socials, les organitzacions representatives i configuradores d'interessos, els processos de mobilitat i de canvi social, etc., l'examen d'una part central de l'objecte d'estudi de la Sociologia, a saber, el problema de la desigualtat social i les seves possibles explicacions teòriques i anàlisis empíriques, han preocupat a molts estudiosos de fora i de dins la nostra terra de manera pregonada. Ensenms amb aportacions generals al tema hi han obres d'especialització rigorosa, de projecció nacional i internacional.